

มองการศึกษาผ่าน โรงเรียนขนาดเล็ก จุดเปลี่ยนวาทกรรม “การพัฒนา” หรือลงร้ายแห่งสังคมไทย

โกมล จันทวงษ์*

กลายเป็นเรื่องที่ถูกกลืนไม่เข้าคายไม่ออก สำหรับการจัดการศึกษา กรณีโรงเรียนขนาดเล็ก ของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) ที่มีเกือบ 12,000 โรงเรียนกระจายอยู่ทั่วประเทศ ส่วนใหญ่จะอยู่ในชุมชนชนบทกันดาร และชายขอบ เปรียบเสมือนยามการศึกษาไทย

โรงเรียนขนาดเล็ก (มาก) คือโรงเรียนที่มีนักเรียนต่ำกว่า 120 คนลงมา ตามความหมายของ กระทรวงศึกษาธิการ หมายถึง สถานศึกษาที่ไม่มีคุณภาพ ขาดแคลนบุคลากร งบประมาณ สื่อวัสดุ อุปกรณ์ อาคารสถานที่ทรุดโทรม และไม่คุ้มค่ากับการลงทุนซึ่งสอดคล้องกับผลการประเมิน มาตรฐานการประเมินภายนอก (สมศ.) พบว่า โรงเรียนขนาดเล็กจัดการศึกษาไม่มีคุณภาพ เพราะส่วนใหญ่ไม่ผ่านเกณฑ์การประเมิน มาตรฐานการศึกษา

รัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) เสมือนได้มีความพยายามพัฒนาโรงเรียนขนาดเล็ก ผ่านสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา 182

เขตทั่วประเทศ แต่ดูเหมือนเป็นเพียงแนวคิดว่าจะพัฒนาเท่านั้น ทั้งนี้เพราะทิศทางการพัฒนา ขึ้นอยู่กับนโยบายของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการเป็นสำคัญว่าจะดำเนินการอย่างไร จะให้มีการพัฒนา ยุบรวมหรือยุบเลิก ซึ่งยังไม่มีชัดเจนจึงยากต่อการปฏิบัติ

เมื่อมองการศึกษาผ่านโรงเรียนขนาดเล็ก มีปัจจัยที่เป็นอุปสรรคสำคัญอย่างน้อย 4 ประการ ที่ทำให้โรงเรียนขนาดเล็กไม่มีคุณภาพ ได้แก่

1. นโยบายว่าด้วยการศึกษาของรัฐบาล
เหมือนยังไม่มองการศึกษาอย่างเข้าใจ ว่าการศึกษา คือ กระบวนการเรียนรู้ เป็นกระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ รัฐจึงยังไม่ได้จัดการศึกษา เพื่อคนทั้งมวล รัฐจัดการศึกษาภายใต้ระบบ ข้อมูล เกณฑ์ มาตรฐาน ตัวชี้วัด และเอกสารตามโครงสร้างเชิงอำนาจ ทำให้ทิศทางการพัฒนาการศึกษาไม่ชัดเจน รัฐยังไม่ได้จัดการศึกษาบนพื้นฐานแห่งความจริง ทั้งที่ทราบ ว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบัน จะแก้ไขได้โดยการให้ การศึกษากับประชาชนอย่างมีคุณภาพเท่านั้น

*รองเลขาธิการสหภาพครูแห่งชาติ

2. การบริหารการศึกษาแบบรวมศูนย์

เชิงโครงสร้างอำนาจ ที่ยอมรับระบบรายงานความก้าวหน้าและการกำหนดนโยบาย แนวปฏิบัติจากส่วนกลางเป็นสำคัญ จึงทำให้เกิดความผิดพลาดบ่อยครั้ง เช่น การจัดหลักสูตรแบบช่วงชั้นที่สพฐ. ประกาศว่าเกิดความผิดพลาดนั้น อันที่จริงแล้วหลักสูตรดังกล่าวมีความผิดพลาดมาตั้งแต่ต้น มิใช่ว่าจะเพิ่งมาเกิดขึ้นในวันนี้ เพราะกระบวนการพัฒนาไม่สอดคล้องสภาพความจริงตามหลักจิตวิทยาและพัฒนาการของผู้เรียน โดยเฉพาะในพื้นที่ชนบทห่างไกล ช่วงชั้นที่ 1 ระดับชั้น ป.1 ป.2 ป.3 สภาพที่เป็นจริงพัฒนาการของนักเรียนแต่ละระดับชั้นแตกต่างกันมาก

3. การประเมินมาตรฐานการศึกษาของสำนักงานรับรองมาตรฐานและการประเมินคุณภาพการศึกษา (สมศ.) ไม่ได้สื่ออะไรกับการพัฒนาการศึกษาของโรงเรียนขนาดเล็กแต่อย่างใด เพราะเป็นที่ทราบกันอยู่แล้วว่าโรงเรียนขนาดเล็กไม่ได้อยู่ภายใต้เงื่อนไขของการพัฒนากับคำว่า “การจัดการศึกษา” โรงเรียนขนาดเล็กส่วนหนึ่งรอเวลาให้ยุบเลิกหรือยุบรวมส่วนหนึ่งรอผู้บริหารใหม่รอครูบรรจุใหม่รอการช่วยเหลือจากภายนอกรอเวลาปล่อยให้หมดสภาพลงเอง จึงขาดการสนับสนุนทั้งงบประมาณ บุคลากร และความพยายามของตนสังกัดอย่างเหมาะสม

แต่ สมศ.กลับกำหนดตัวชี้วัดจำนวน 14 มาตรฐาน การประเมินใช้ตัวชี้วัดเชิงคุณภาพมาตรฐานเดียวกับโรงเรียนขนาดใหญ่ทุกประการ จึงนำมาสู่ ...ปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ครูต้อง...ทิ้งการเรียนการสอนมาจัดทำเอกสารเพื่อการประเมิน

4. ค่านิยม และข้อจำกัดบางประการของการบริหาร ได้แก่

4.1 ค่านิยมพื้นฐานของผู้บริหารสถานศึกษาและผู้เกี่ยวข้องส่วนหนึ่ง มองว่า... โรงเรียนขนาดเล็ก เป็นภาระยุ่งยาก แก้ไขลำบาก ...ไม่มีศักยภาพ.... ยากที่จะพัฒนา ...บุคลากรขาดความรู้ความสามารถ จึงไม่จริงจังในการพัฒนา เพียงใช้เป็นทางผ่านเพื่อรอเวลาย้ายไปอยู่โรงเรียนใหญ่ที่มีความพร้อมมากกว่าเท่านั้น

4.2 การจัดสรรงบประมาณใช้เกณฑ์การจัดสรรงบประมาณตามการขาดแคลนร่วมกับโรงเรียนขนาดใหญ่ทำให้โรงเรียนขนาดเล็กขาดโอกาสเข้าถึงงบประมาณ

4.3 กฎ ระเบียบ เงื่อนไข ความร่วมมือ และแนวนโยบาย เช่น การประชุม อบรม สัมมนา การจัดกิจกรรม ต้นสังกัดและ หน่วยงานต่างๆ ที่ต่างก็เร่งรัดการผลิผลงานของตน โดยเฉพาะช่วงปลายปีงบประมาณ (กรกฎาคม-สิงหาคม) ซึ่งเป็นช่วงเวลาภาคเรียนที่ 1 โรงเรียนกำลังเร่งพัฒนาผู้เรียน โดยเฉพาะทักษะพื้นฐานทางการเรียน การอ่านออก เขียนได้ คิดคำนวณได้ ในระดับชั้น ประถมศึกษาปีที่ 1 และ 2 (จำเป็นมากสำหรับนักเรียนในโรงเรียนขนาดเล็ก) เพราะนักเรียนเลื่อนชั้นใหม่ การเรียนรู้กำลังดำเนินไปด้วยดี ต้องมาสะดุด ทำให้โรงเรียนที่มีครู 5- 6 คนจะเหลือครูอยู่โรงเรียน 2-3 คนในบางวันเหลือครูเฝ้าโรงเรียนเพียงคนเดียว

นอกจากนี้โรงเรียนยังต้องให้ความร่วมมือกับกระทรวงต่างๆ หน่วยงานและองค์กรตลอดจนบุคคลที่มีชื่อเสียงในพื้นที่อีกเป็นจำนวนมากมาขอความร่วมมือ ขอข้อมูล ขอนักเรียนเข้าร่วมทำกิจกรรมให้กับหน่วยงานของตน ขอครูไปช่วยงาน ทำให้ครูไม่มีเวลาเหลือเพียงพอกับการจัดการเรียนการสอน

4.4 แรงจูงใจพื้นฐานนอกจากการทำงาน

ภายใต้ความขาดแคลนและความยากลำบากของครูโรงเรียนขนาดเล็กแล้ว การพิจารณาความดีความชอบ โดยปกติใช้เกณฑ์อัตราส่วน 15 เปอร์เซ็นต์ของครูภายในโรงเรียนเดียวกัน โรงเรียนที่มีครูผู้สอน 4-5 คนส่วนใหญ่ไม่เข้าเกณฑ์ได้รับพิจารณาในครั้งแรก (1 เมษายน)

ส่วนครั้งที่ 2 (ตุลาคม) ใช้เม็ดเงินรวม 6 เปอร์เซ็นต์ของเงินเดือนของครูโรงเรียนเดียวกัน เมื่อโรงเรียนขนาดเล็กมีครูไม่กี่คนจึงแทบจะไม่มีเงินเหลือพอที่จะพิจารณาให้ความดีความชอบเป็นพิเศษดังเช่น โรงเรียนขนาดใหญ่

โรงเรียนขนาดเล็กไม่สามารถสร้างแรงจูงใจเชิงบริหารจัดการได้ ทำให้ครูอยากย้ายไปโรงเรียนใหญ่กว่า ขณะเดียวกันโรงเรียนขนาดใหญ่มีครูมากและเงินเดือนสูงๆ เม็ดเงินก็มีจำนวนมาก บางครั้งผู้บริหารไม่รู้ว่าจะพิจารณาผลงานให้ใครอีกจึงจะใช้เม็ดเงินหมด

นอกจากนี้ โรงเรียนขนาดเล็กต้องพบกับความกดดันในการจัดการศึกษาอย่างน้อย 3 ประการคือ

1. ความกดดันจากความขาดแคลน เช่น ขาดแคลนบุคลากร งบประมาณ วัสดุสื่อ เครื่องมือ หรืออื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

2. ความกดดันจากค่าน้ำเชลื้อ คุณภาพนักเรียนตามหลักสูตร มาตรฐานตามเกณฑ์การประเมิน ความคาดหวัง ความพึงพอใจของผู้ปกครองและชุมชน กิจกรรมตามนโยบายต้นสังกัดและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ด้วยเหตุนี้ นักเรียนอ่านไม่ออกเขียนไม่ได้ คิดคำนวณไม่เป็น มีปัญหาทางพฤติกรรม หรือไม่มีคุณภาพ จึงมีได้เกิดจากความไม่เหมาะสมของหลักสูตรเพียงด้านเดียว แต่ปัญหาใหญ่อยู่ที่กลไกของกระบวนการจัดการศึกษาที่ไม่เอื้อให้

สามารถจัดการเรียนการสอนได้ตามเป้าหมายและเต็มตามศักยภาพ

3. ความกดดันจากระดับความพึงพอใจผลงานของตนสังกัดกับระดับขีดความสามารถของโรงเรียนขนาดเล็ก บางครั้งมีการเปรียบเทียบผลงาน ขีดความสามารถสูงสุดของผู้บริหารจากความสำเร็จของนักเรียน โดยอาจลืมไปว่าโรงเรียนขนาดเล็กขาดปัจจัยเกื้อหนุนแต่ต้องถูกรีดผลงานเท่าเทียมโรงเรียนที่มีขนาดใหญ่กว่า เช่น เปรียบเทียบใบประกาศ หรือรางวัลที่นักเรียนได้รับซึ่งบางครั้งตรงกันข้ามกับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน

ความจริงแล้วโรงเรียนตั้งขึ้นมาเพื่อจัดการกระบวนการเรียนรู้ให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ โดยเฉพาะโรงเรียนขนาดเล็กที่จัดการศึกษาระดับประถมศึกษาโดยมีวัตถุประสงค์อย่างน้อย 3 ประการ คือ

1. ผู้เรียนมีคุณภาพตามหลักสูตรการศึกษาแห่งชาติ

2. มีทักษะพื้นฐานทางอาชีพ

3. มีคุณลักษณะ ที่เอื้อต่อการพัฒนา เช่น มีวินัย มีความรับผิดชอบ มีความคิดเชิงประชาธิปไตย ยอมรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างมีเหตุผล เป็นต้น

การไม่มีขอบเขตด้านผลงานตามแนวนโยบายของหน่วยงาน ส่วนหนึ่งทำให้ผู้บริหารระดับล่างโดยเฉพาะผู้บริหารโรงเรียนขนาดเล็กต้องพยายามหาทางย้ายไปอยู่โรงเรียนที่ใหญ่กว่า มีความพร้อมมากกว่า ทำให้โรงเรียนขนาดเล็กถูกปล่อยให้อยู่อย่างไร้ทิศทาง เป้าหมายการจัดการศึกษาจึงไม่มีความชัดเจน ทิศทางในอีก 5 ปี 10 ปีหรือ 20 ปี โรงเรียนจะเป็นอย่างไร นักเรียนจะมีคุณลักษณะอย่างไร หรือต้องมีความสามารถ (Competency) อย่างไร ไม่มีใครให้คำตอบได้

จึงเป็นความเสมอภาค ความเท่าเทียมทางการศึกษาตามที่หลายฝ่ายพยายามกล่าวอ้าง

ทุกวันนี้ผู้ได้บังคับบัญชา ครูและนักเรียนเป็นฐานการผลิตผลงาน นักเรียนถูกดึง...ห่างออกจากกระบวนการเรียนรู้ มามุ่งผลิตผลงาน/ชิ้นงาน เพื่อการแข่งขัน โดยมีรางวัลและใบประกาศเป็นสิ่งจูงใจทำให้เกิดช่องว่างทางการศึกษาและดึงการศึกษาออกจากชุมชน ความกดดัน 3 ประการที่กล่าวมาเป็นส่วนหนึ่งที่นำมาสู่ การศึกษาที่ไม่มีคุณภาพ โดยเฉพาะโรงเรียนขนาดเล็ก ดังนั้น คำกล่าวที่ว่า “การศึกษาเพื่อคนทั้งมวล หรือเด็กไทยทุกคนได้เรียนรู้อย่างทั่วถึงและเท่าเทียม” จึงยากที่จะเกิดขึ้นได้หากกลไกการจัดการศึกษายังเป็นเช่นนี้

ความจริงแล้วโรงเรียนขนาดเล็กไม่ได้ด้อยคุณภาพเพราะความเป็นโรงเรียนขนาดเล็ก แต่อาจจะด้อยคุณภาพเพราะกลไกการจัดการศึกษาที่ไม่มีคุณภาพมากกว่า

ในความเป็นวิกฤตของโรงเรียนขนาดเล็กดังกล่าว ผู้เขียนมีความเห็นว่า โรงเรียนขนาดเล็ก คือ เพชรเม็ดงามที่จะสร้างสรรค์การเรียนรู้สู่ชุมชนและสร้างสังคมฐานรากให้แข็งแกร่ง เชื่อมร้อยต่อระหว่างวิถีวัฒนธรรมของสังคมไทยกับกระแสโลกาภิวัตน์ ได้เป็นอย่างดี โรงเรียนขนาดเล็กไม่มีปัญหาทางการผลิตและการจัดการศึกษา “หากแต่ถ้าผู้จัดการศึกษาหรือผู้นำทางการศึกษาไม่ให้ความสนใจหรือทำความเข้าใจในกระบวนการจัดการศึกษาโรงเรียนขนาดเล็กอย่างแท้จริง” โรงเรียนขนาดเล็กจึงเป็นเช่นนี้

กรณีตัวอย่าง โรงเรียนบ้านกิโลสามสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสระแก้ว เขต 1 มีนักเรียน 79 คน ครู 6 คน เน้นจัดการศึกษาเรียนรู้แบบพึ่งตนเอง สามารถสร้างกลไกการปฏิรูป-

การเรียนรู้จากโรงเรียนสู่ชุมชนและสังคมทุกระดับชั้น ตั้งแต่ระดับท้องถิ่นถึงระดับชาติ โดยใช้ประวัติศาสตร์และบริบทของชุมชนมาแปรเป็นทรัพยากรทุนพัฒนาชุมชนโดยเริ่มเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนจากสังคมอบายมุข ยาเสพติด อาชญากรรม การพนันและความขัดแย้ง ช่วงระยะเวลาไม่ถึง 3 ปี ชุมชนดังกล่าว กลายเป็นชุมชนเข้มแข็งสามารถพึ่งตนเองได้ ปัจจุบันเป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชนภาคตะวันออก เป็นศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และผู้นำการเปลี่ยนแปลงทุกมิติของชุมชน ทั้งด้านเศรษฐกิจ ชุมชน สวัสดิการชุมชน การจัดการศึกษาแบบชุมชนมีส่วนร่วม องค์กรและเครือข่ายองค์กรชุมชน มีความเคลื่อนไหว มีเวทีเสวนา ภายใต้อการจัดการความรู้(Knowledge management) การพัฒนาองค์กรแห่งการเรียนรู้ (Learning Organizing) มีการ “เสวนา” แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างเครือข่ายต่างๆ (Community of practice) อย่างเป็นพลวัต (Dynamic) นักการศึกษาและนิสิตระดับปริญญาโท-เอก จากมหาวิทยาลัยต่างๆ แม้กระทั่งสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษาแห่งชาติ ได้เข้ามาศึกษาเรียนรู้ และถ่ายทอดประสบการณ์ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง

หรือตัวอย่างโรงเรียนวัดเนินสูง อำเภอบึงนารางบุรี สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาปราจีนบุรี เขต 2 โรงเรียนวัดบ้านใหม่ อำเภอนองแสง สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสระบุรี และอีกหลายร้อยหลายพัน โรงเรียนขนาดเล็ก ก็เป็นตัวอย่างที่ดีในการจัดการศึกษา สามารถสร้างสรรค์กระบวนการเรียนรู้เกิดพลังของชุมชน (Empowerment) ในการจัดการศึกษาได้เป็นอย่างดี ทั้งๆที่ขาดการสนับสนุนจากแนวนโยบายแห่งรัฐอย่างเหมาะสม

ดังนั้น การจัดการศึกษาโรงเรียนขนาดเล็กจึงไม่ใช่เรื่องยาก เพียงใช้หลักคิดง่ายๆ ไม่ซับซ้อน คือ ลด...แรงกดดัน เพิ่ม...แรงจูงใจและแลกเปลี่ยน...ความคิดภายใต้ประวัติศาสตร์และบริบทของชุมชนสร้างกลไกเชิงกระบวนการก็จะสามารถสร้างวิธีการศึกษาโรงเรียนขนาดเล็กให้เจริญงอกงามได้อย่างมีคุณภาพ กระจายอยู่ทุกหย่อมหญ้าเป็นประโยชน์ทั่วประเทศ

“ถาเราดูแลเขาใจอะไรก็ง่าย” สำหรับโรงเรียนขนาดเล็ก บริหารก็ง่าย จัดการก็ง่าย พัฒนาก็ไม่ยาก เพราะมีทุนทางสังคมที่พร้อมจะปรับกระบวนการทัศน์ใหม่ด้านการจัดการเรียนรู้ในชุมชนของเขา เพียงแต่รอการสนับสนุนอย่างเหมาะสมและรู้เท่าทันจากรัฐ... และ..ตนสังกัด...เท่านั้น

การศึกษาเรียนรู้เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นมาอย่างยาวนานด้วยความเสียสละและความร่วมมือของคนในชุมชนตามประวัติศาสตร์ โรงเรียนจัดตั้งขึ้นมาจากการบริจาคที่ดินและสิ่งก่อสร้างของชาวบ้านเกือบทั้งสิ้น ด้วยเขาใจว่า การศึกษาจะช่วยพัฒนาบุตรหลานของเขาให้เป็นคนดี มีความรู้ ความสามารถ เพื่อหวังว่าชีวิตของตนเอง ครอบครัว ชุมชน จะมีความสุข สังคมและประเทศชาติเจริญก้าวหน้าต่อไปในอนาคต ในทางกลับกันมีสักกี่โรงเรียนที่เกิดจากภาครัฐโดยตรง

ด้วยเหตุนี้ จึงมีคำถามจากชุมชนเล็กๆว่าเหตุใดรัฐ.... ไม่ใช่ผู้สร้าง...แต่จะชักจูงหรือกลไกเกณฑ์มาทำลายกระบวนการสร้างชุมชน ดังการศึกษาออกจากชุมชน...ของเขา ภายใต้ “วาทกรรมการพัฒนา” โดยปล่อยให้โรงเรียนขนาดเล็กดำรงอยู่และหมดสภาพไป อย่างนั้นหรือเล็กๆในชนบท ห่างไกล กันดารและยากไร้... ถามว่า

เขาผิดอะไรหรือ จึงไม่มีโอกาส...เข้าถึงการศึกษา...อย่างเท่าเทียม เขาต้องมาขุดดิน ปักหมุดทอดผ้าป่าเพื่อหาเงินมาสร้างอาคารเรียน ซื้อสื่อ อุปกรณ์การเรียน ช่วยกันหาเงินมาจ้างครุ ช่วยสอนร่วมกับครุที่มีอยู่ในโรงเรียนเล็กๆของเขา

นี่คือ...วิกฤติหนึ่ง...ของการศึกษาไทย กรณีโรงเรียนขนาดเล็ก ที่เคยเรียงร้อยวิถีผลิตอันดีงามในสังคมฐานรากของครอบครัว ชุมชน วัดและสังคมไทยเขาดูด้วยกันอย่างพสกนถกมกลืนเป็นหนึ่งในเดียวในการสร้างจารีต วิถีผลิตที่แฝงไว้ด้วยคุณธรรม จริยธรรมที่ดำรงมาอย่างยาวนานระหว่างชุมชน วัดและโรงเรียน

การดำรงอยู่กว่า 100 ปีของโรงเรียนขนาดเล็ก ในชุมชนเกือบ 20,000 แห่ง จากกว่า 78,000 หมู่บ้านหรือประมาณกว่า 25 เปอร์เซ็นต์ของหมู่บ้านในประเทศไทย กับ “การมีส่วนร่วมในวิถีวัฒนธรรมและประเพณีที่ดีงาม ร่วมถ่ายทอดแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เป็นเจ้าของ พึ่งตนเองและความยั่งยืน” ดังโรงเรียนขนาดเล็กที่ดำรงอยู่จะต้องสูญเสียไป

การศึกษา คือ กลไกของการพัฒนาคนให้มีคุณภาพ ย่อมต้องใช้ทั้งกระบวนการสังคม การถ่ายทอดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ วิเคราะห์และสังเคราะห์เพื่อให้เกิดการเชื่อมโยงอย่างบูรณาการของการเรียนรู้แต่ละบุคคล ระหว่างโรงเรียนและชุมชน การจัดการศึกษาจึงจะมีคุณภาพ

ดังนั้น การศึกษา มิใช่เพียงการมีงบประมาณมาสร้างอาคารสถานที่ ให้สวยงาม หรือมีงบประมาณมาจัดซื้อจัดจ้างวัสดุอุปกรณ์เพียงเท่านั้นแล้วจะทำให้การศึกษามีคุณภาพขึ้นมาได้

ถาเราเสริมสร้างกลไกการจัดการศึกษาโรงเรียนขนาดเล็กอย่างรู้และเขาใจ จะช่วยให้เกิดพลังขับเคลื่อนในชุมชนเล็กๆ ให้เป็นพลังที่มีคุณภาพและสวยงามที่จะช่วยเชื่อมสังคมมวลรวม

ให้กลมกลืนทั้งระบบได้เป็นอย่างดี

หรือจะเป็นจุดเปลี่ยนที่กลายมาเป็นलगรายของสังคมไทย ด้วยการปล่อยให้โรงเรียนขนาดเล็ก ดำรงอยู่โดยขาดการเหลียวแล ซึ่งอาจนำไปสู่การเกิดปัญหาใหม่ขึ้นมาอย่างไม่รู้จบเพียงความไม่เข้าใจกระบวนการเรียนรู้ในรากเหง้าของการศึกษา และสังคมของมวลมนุษยชาติ โดยใช้กฎเกณฑ์ของสมศ. และแนวคิดเชิงอำนาจมาทำลายฐานรากของสังคมไทยอย่างสิ้นเชิง

ประเด็นปัญหาและมุมมองที่แตกต่าง

ประเทศไทยมีการจัดการศึกษาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 กว่า 100 ปี ที่เร้าจัดการศึกษา เกือบจะกล่าวได้ว่า เรายังไม่เคยประสบความสำเร็จหรือบรรลุเป้าหมายที่วางไว้เท่าที่ควร ทั้งนี้เห็นได้ว่าปัจจุบันนี้ถึงแม้จะมีแผนพัฒนาการศึกษาอย่างเป็นรูปธรรม แต่ทิศทางการพัฒนากับมุ่งเน้นไปที่นโยบายของรัฐบาลที่มาจากภาคการเมืองเป็นสำคัญ ทิศทางการพัฒนาการศึกษาจึงมุ่งตอบสนองตามความต้องการของกลุ่มฐานเสียงที่เรียกร้องหรือตามความคิดความเข้าใจของคนเป็นหลัก การจัดการศึกษาจึงยังไม่บรรลุเป้าหมายของการแก้ปัญหาพื้นฐานที่จะเชื่อมโยงสู่การแก้ไขปัญหาการศึกษาของชาติได้ ขณะเดียวกันแนวนโยบายของรัฐดังกล่าว กลับกลายมาเป็นสาเหตุและอุปสรรคที่สำคัญทำให้เกิดการถ่วงหรือเหนี่ยวรั้งการพัฒนาการศึกษาในทุกระดับ เช่น นโยบายการพัฒนาครูต้นแบบ ครูแห่งชาติ การทำผลงานเลื่อนวิทยฐานะของครู หรือแม้แต่การบริหารจัดการของเขตพื้นที่การศึกษา ต่างมุ่งเน้นมาที่การใช้ให้นักเรียนเป็นฐานการผลิตผลงานเป็นสำคัญ สิ่งที่นักเรียนได้รับคือ ประกาศนียบัตร หรืออย่างเช่น การให้นักเรียนได้เรียนรู้ Computer หรือ

Internet อย่างไม่เหมาะสม การเรียนรู้จากสื่อเทคโนโลยีและสื่อ ICT ในโรงเรียนขนาดเล็ก เพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนครู เราไม่อาจปฏิเสธได้ว่า ส่งผลกระทบกับการเรียนรู้ของนักเรียนทั้งด้านบวกและด้านลบ แต่เราอาจลืมไปว่าการศึกษา คือกระบวนการเรียนรู้ การศึกษาไม่ใช่ให้เด็กได้เรียนรู้จากคอมพิวเตอร์เพียงอย่างเดียว การที่นักเรียนต้องนั่งเฝ้าหน้าจอโทรทัศน์ส่งผลให้นักเรียนเกิดพฤติกรรมซึมซับ แต่ละวันรอเวลาดูโทรทัศน์ เป็นสาเหตุสำคัญที่นำไปสู่มีพฤติกรรมเบี่ยงเบนเลียนแบบไม่เหมาะสมกับวัย นี่คือนิสาเหตุของการดึงวิถีชีวิตออกจากชีวิตจริงไปสู่การติดเกมและสื่อลามกในที่สุด... ซึ่งไม่ใช่โลกที่เหมาะสมกับเขา ในวัยที่เขาต้องการเรียนรู้สังคมเชิงวิถีชีวิตจริง ...

...ในอดีต การศึกษาทั้งในระบบ นอกกระบบ ตามอัธยาศัย หรือการสืบทอดโดยวิถีวัฒนธรรม อันดิงามของไทย ได้มีการฝึกฝน ค้นหาปัญหาและหาวิธีการแก้ไขจนนำไปสู่การพัฒนาของแต่ละรุ่นอย่างยาวนาน ดังนั้น... จึงไม่ใช่เรื่องยากที่จะนำทรัพยากรทุนที่มีอยู่ในระบบเศรษฐกิจและสังคมมวลรวมของชาติมาสร้างปัจจัยการผลิตเพื่อเพิ่มคุณค่า มูลค่าทางการศึกษาของโรงเรียนขนาดเล็ก ทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ นั่นคือ การเพิ่มประสิทธิภาพและความแข็งแกร่งในการพัฒนาการศึกษาให้มากยิ่งขึ้น เสริมสร้างศักยภาพการเรียนรู้ผู้นำทางการศึกษาและขีดความสามารถของครู ลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอกมาอยู่บนปัจจัยพื้นฐานของตนพร้อมกับมุ่งหน้าสู่หนทางที่ตนเองถนัดและก้าวต่อไปเป็นผู้นำในมิติของตนและประเทศชาติ กระบวนการเรียนรู้จึงนำไปสู่การแก้ไขปัญหาและการพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพ

แต่...เป็นที่น่าประหลาดใจเป็นอย่างยิ่ง ที่การศึกษาของไทยมิได้เป็นเช่นนั้น

จุดแข็งของสังคมไทย คือ สังคมชนบท โดยเฉพาะสังคมที่โรงเรียนขนาดเล็กตั้งอยู่เป็น สังคมฐานรากที่ดำรงอยู่อย่างอดทนคู่สังคมไทย มาอย่างยาวนาน และเป็นแนวต้านกระแส “โลกาภิวัตน์” ในระบบทุนนิยมอย่างทรหดและโคดเคี้ยว ถึงแม้จะถูกรัฐบาลและกระแสการพัฒนาเข้ามา ทำลายวิถีชุมชน สถาบันครอบครัว ศาสนา ภูมิปัญญาอันล้ำค่า และทุนทางสังคมครั้งแล้วครั้งเล่า

เมื่อเกิดวิกฤติครั้งใดไม่ว่าวิกฤติทาง เศรษฐกิจหรือการล่มสลายของสังคมเมือง ประชาชนที่บาดเจ็บทั้งด้านวิถีการดำรงชีวิตและ จิตใจต่างเดินทางกลับถิ่นฐานดั้งเดิมของตนเพื่อ รักษาบาดแผลจากพิษภัยของการพัฒนา ไปตั้งหลักอยู่ในฐานชุมชน ครอบครัว และเครือญาติ เพื่อพักฟื้นและฟื้นตัวขึ้นมาใหม่อีกครั้ง และครั้ง-แล้วครั้งเล่า นั่นคือ การกลับมายังชุมชนดั้งเดิม ในสังคมชนบทที่โรงเรียนขนาดเล็กตั้งอยู่

นี่คือจุดแข็งที่ทำให้สังคมไทยอยู่ได้ ทุกวันนี้

แล้วเหตุใด...รัฐหรือผู้นำจึงไม่พยายาม เสริมสร้างขีดความสามารถ และเพิ่มศักยภาพ ผู้นำทางการศึกษาอย่างรู้และเข้าใจเพื่อจะ ทำให้ การศึกษามีคุณภาพยิ่งขึ้น...นี่คือคำถาม

เราได้เห็นการวนเวียนของกลุ่มผู้นำเขามาบิบบทบาทในการกำหนดนโยบายทางการศึกษา อย่างต่อเนื่อง เราเพียงแต่...ได้เห็นความต่อเนื่อง ของการผลักดันกระบวนการบริหารเชิงโครงสร้างอำนาจ ในทำนองเดียวกัน เราก็อยากเห็น ความจริงจัง จริงใจ เข้าใจและเข้าถึงกระบวนการ ศึกษาเรียนรู้อย่างต่อเนื่องของผู้นำ อยากเห็น การสร้างกลไกที่มีประสิทธิภาพที่จะนำมาเสริม-

สร้างกระบวนการเรียนรู้ของผู้นำทางการศึกษา อย่างมีคุณภาพ และต่อเนื่อง

...ปรากฏการณ์ ที่แต่ละฝ่ายต้องการเข้าไป เป็นผู้กุมชะตากรรมชาติ เพื่อกำหนดกลไกการบริหารจัดการประเทศ ภายใต้กฎของ “วาทกรรม-การพัฒนา” อำนาจ ความรู้ และเงินตรา เรายังไม่ เห็นว่า เขามาสร้างโอกาสในการพัฒนาการศึกษา อย่างถึงแก่นแท้ของการศึกษาเรียนรู้ภายใต้ข้อ-จำกัดและ โอกาส ประเทศไทย เท่าที่ควรจะเป็น

ประชาชนในสังคมชนบท โดยเฉพาะที่มีโรงเรียนขนาดเล็กดำรงอยู่ อยากเห็นทิศทางการ-จัดการศึกษาให้บุตรหลานของเขาให้มีศักยภาพ และขีดความสามารถของตน ภายใต้ทรัพยากร ทุนที่มีอยู่อย่างล้นเหลือในประเทศ ซึ่งไม่มีประเทศใดในโลกนี้ที่จะมีความพร้อมและสมบูรณ์ เช่นนี้ อยากเห็นการพัฒนาการศึกษาควบคู่กับการ-พัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเองตามแนวทางพระราช-ดำริพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ตามหลัก-ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อให้ชาติไทยดำรงไว้ ซึ่งเอกลักษณ์ วัฒนธรรมและวิถีความเป็นไทย ให้ยั่งยืนสืบไป

เรามีทางเลือกในการพัฒนาการศึกษา มากมาย เพราะโดยพื้นฐานวิถีไทย ภายใต้สังคม ฐานราก คนไทยมีขีดความสามารถและมีศักยภาพ ที่เอื้อต่อการพัฒนาการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง ขอเพียง อย่าให้รัฐหรือผู้นำออกกฎเกณฑ์มาขัดขวางการ-ทำงานบนพื้นฐานของความเสมอภาคและความ-เท่าเทียม หรือกล่าวเพียงสั้นๆว่า ถ้ารัฐไม่สนับสนุนก็อย่ามาทำลาย เพียงเท่านี้ก็พอ

ทางออกการพัฒนาการศึกษา

เราทราบกันดีอยู่แล้วว่าคุณภาพการศึกษา ในปัจจุบันอยู่ในระดับที่ไม่น่าพึงพอใจ ขณะเดียว-

กันกับส่งผลให้เกิดความแบ่งแยกของคนในชาติ ในชุมชนและสังคมอย่างกว้างขวาง ความแตกแยก ทำให้ชนบทความมั่นคงของชาติและเกิดปัญหาสังคมมากมาย เช่น ปัญหาเศรษฐกิจ โสเภณี ยาเสพติด โรคเอดส์ นอกจากนี้ การศึกษายังถูกแบ่งแยกให้เกิดความขัดแย้งระหว่างองค์กรที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้เนื่องจากการศึกษาไม่สามารถสร้างคน สร้างความเป็นเอกภาพของชาติได้ เพราะว่าการศึกษายังขาดทิศทางการสร้างชาติอย่างเป็นองค์รวมบูรณาการทุกมิติของชีวิต... นี่คือการประเด็นปัญหา

ทำอย่างไร...จะให้การศึกษาคือการสร้างชาติ สร้างความเป็นเอกภาพและ ดำรงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของชาติ บนพื้นฐานของความเป็นไทยภายใต้พระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขในระบอบประชาธิปไตย ดังนั้นทุกภาคส่วนของสังคมน่าจะหันมาให้ความสนใจในประเด็นเกี่ยวกับการศึกษา ดังตัวอย่างต่อไปนี้

1. ทำการแยกการศึกษาออกเป็นหมวดหนึ่งในรัฐธรรมนูญ แห่งราชอาณาจักรไทย เพื่อปรับกระบวนการทัศน์ใหม่ด้านการศึกษา ให้การศึกษาเป็นของทุกคนทุกมิติของสังคม ให้การศึกษาคือชีวิต การศึกษาคือสังคมและเพื่อทุกคน “Education for all “ใช้การศึกษานำพาสังคมไทยไปสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ โดยเฉพาะสังคมฐานรากให้การศึกษาที่มีอิสระ ปราศจากระบบโครงสร้างการบริหารจัดการภาครัฐเพียงฝ่ายเดียว เพื่อให้เกิดความคล่องตัวในการจัดการศึกษา ที่สอดคล้องกับบริบทของสังคมและชุมชนนั้น ๆ

เหตุผล ทั้งนี้เนื่องจากการจัดการศึกษาในปัจจุบันอยู่ภายใต้กลไกการบริหารจัดการเชิงโครงสร้างอำนาจภาครัฐเพียงฝ่ายเดียวเป็นสำคัญ ทำให้เป็นอุปสรรคต่อหน่วยปฏิบัติในการแก้ปัญหา

ภายใต้ บริบทและประวัติศาสตร์ของตนเอง เพราะสังคมมีความเชื่อมโยงและซับซ้อนมากขึ้น การสั่งการจากระดับบนด้านเดียวไม่สามารถก้าวทันพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงในบริบทของสังคมที่มีความหลากหลายได้ และทำให้ว่าผู้กำหนดนโยบายจะเข้าใจสภาพบริบทและปัญหาได้ดีเท่าชุมชนท้องถิ่นแต่อย่างใดไม่

2. น่าจะ“รวมกองทุน” ที่มีอยู่ในชุมชนหมู่บ้านในรูปกองทุนและโครงการต่างๆ เช่น กองทุนหมู่บ้าน กองทุน กขคจ กองทุนเงินล้าน และ ฯลฯ ที่มีอยู่จำนวนมากเป็น “กองทุนวัฒนธรรมชุมชน บ้าน...” พร้อมกับให้มีการระดมเงินออมในรูปแบบต่างๆ เช่น เงินบริจาคเงินผ้าป่า และหรือเงินตามกองทุนที่เกิดขึ้นในรูปแบบอื่นๆ ของแต่ละชุมชนเพื่อนำมาพัฒนาชุมชนของตนเอง

เหตุผล กองทุนในชุมชนมีหลายกองทุน บางกองทุนมีความชัดเจน บางกองทุนไม่มีความชัดเจนในการปฏิบัติ ปัญหา คือ 1) เงินกองทุนต่างๆ มาจากภาษีอากรของประชาชนจึงน่าจะเป็นของชุมชนมากกว่าเป็นสัญลักษณ์ของผู้กำหนดนโยบาย 2) กองทุนต่างๆ มีวัตถุประสงค์คล้ายคลึงกันหรือเหมือนกัน จึงน่าจะรวมกันได้ จะทำให้กองทุนใหญ่ขึ้น สร้างกระแสการหมุนเวียนในชุมชนได้คล่องกว่า 3) ผู้บริหารเงินกองทุนในชุมชนส่วนใหญ่จะตกอยู่กับผู้นำหมู่บ้านเป็นสำคัญ ดังนั้น ทุกกองทุนจึงตกอยู่ภายใต้การดูแลของกลุ่มเดียวจึงอาจเกิดความทับซ้อนของผลประโยชน์ที่ตามมา คือความชอบธรรมในการได้รับประโยชน์ หรือสิทธิพึงมีพึงได้ทุกกองทุนวนเวียนในกลุ่มเดียวไม่กระจายตัวถ่วงกองทุนเขาด้วยกัน ผลดีที่ตามมา คือ ทำให้กระจายสิทธิถึงประชาชนได้กว้างขวางมากขึ้น 4) เงินกู้ยืมของประชาชนส่วนใหญ่เกือบทุกกองทุนของหมู่บ้านคนกู้เงินจะ

วนเวียนในคนกลุ่มเดิมๆ ถ้ามีการรวมกองทุนเป็น กองทุนเดียวกัน ประชาชนจะได้ยอเงินกู้เพิ่มขึ้น ในคราวเดียวกัน แต่ส่งคืนลดลง จะทำให้ภาระ การผ่อนส่งคืนเงินกู้จากหลายทางมาเป็นทางเดียว ...เป็นการเสริมสร้างพลังอำนาจทั้งประชาชน และ กลุ่มกองทุนของชุมชนได้เป็นอย่างดีและมีอำนาจ ต่อรองสูงขึ้น

เมื่อกองทุนมีพลังและรัฐออกกฎหมายหรือ ระเบียบมาเสริมกระบวนการที่จะให้มีการระดม ทุนในชุมชนและภาคีเครือข่ายได้กว้างขวางยิ่งขึ้น จะเสริมสร้างพลังอำนาจของชุมชนได้ ดังนั้นเรื่อง การจัดการศึกษาและการพัฒนาชุมชน จึงไม่ใช่ เรื่องที่ยากสำหรับชุมชน

3. รัฐพึงเสริมสร้างพลังอำนาจของกระบวนการ มีส่วนร่วมให้แข็งแกร่ง โดยให้การศึกษาและ การพัฒนาชุมชน เป็นกลไกการจัดการร่วมกัน ภายใต้ทรัพยากรและบริบทของชุมชน

4. สร้างความร่วมมือและความสมานฉันท์ ของคนในชุมชน โดยใช้กลไกที่จะทำให้ “หาแกนนำ หลักของชุมชน” ได้แก่ 1) พลังอำนาจทางความ- เชื่อและศรัทธา (ศาสนา) 2) พลังอำนาจทางความรู้ (ครู) 3) พลังอำนาจทางกฎหมาย (ผู้ใหญ่บ้าน/ อบต.) 4) พลังอำนาจทางเครือข่ายและภูมิปัญญา (ผู้รู้/ภูมิปัญญาท้องถิ่น/ผู้นำจิตวิญญาณ) 5) พลัง อำนาจจากกลุ่มอำนาจใหม่ (เยาวชน) ร่วมกับเครือ- ข่ายกลุ่มอื่นๆ มาร่วมวางยุทธศาสตร์การพัฒนา เมื่อแกนนำชุมชนทั้ง 5 มีการทำงานร่วมกันได้ เมื่อใด จะทำให้ชุมชนนั้นพัฒนาได้ค่อนข้างดี เนื่องจากเป็นพลังอำนาจของชุมชนโดยตรง

5. นำความหลากหลายทางชีวภาพวิถีชีวิต วัฒนธรรมที่ดั้งเดิม ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และภูมิปัญญา มาเป็นปัจจัย “ทุนทางสังคม” รวมตัว ร่วมคิด ร่วมทำ บนพื้นฐานของความไว้วางใจ

เชื่อใจ และสายใยแห่งความผูกพันผ่านระบบ ความสัมพันธ์ในองค์ประกอบหลัก ๔ ด้านได้แก่ คน สถาบัน วัฒนธรรม และ องค์ความรู้ เพื่อสร้าง พลังอำนาจในชุมชนและสังคมต่อไป

องค์ประกอบหลัก ที่มีบทบาทและยึดโยง ให้เกิดทุนทางสังคม (สำนักงานสภาพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ ยุทธศาสตร์แผนฯ 10 ปีที่ 4 ฉบับที่ 5 เดือนเมษายน 2549) มีดังนี้

1. คน มีบทบาทหลักในการพัฒนาประเทศ เช่น เจ้าอาวาสวัด (พระสงฆ์) ผู้บริหารสถานศึกษา ผู้ใหญ่บ้าน ตัวแทนจากสมาชิกองค์การบริหารส่วน- ตำบลประจำหมู่บ้าน และผู้นำตามธรรมชาติ

2. สถาบัน มีบทบาทในการสนับสนุนและ ผลักดันให้เกิดพลังร่วมของคนในชุมชน/สังคม และการอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข เช่น สถาบัน ครอบครัว เป็นสถาบันพื้นฐานในสังคมที่หล่อหลอม คนให้รู้จักผิดชอบชั่วดี รู้จักทำประโยชน์เพื่อส่วน- รวม สถาบันศาสนา เป็นที่ยึดเหนี่ยว จิตใจของคน ในสังคม กล่อมเกลাজิตใจให้ตั้งมั่นอยู่ในคุณความดี สถาบันการเมืองการปกครอง นอกจากนี้ ยังมีกลุ่ม- อาชีพ กลุ่มกิจกรรม องค์การชุมชน ชมรม และ สถาบันอื่นๆในชุมชน

3. วัฒนธรรม เป็นวิถีชีวิตที่สืบทอดกัน มายาวนานและเป็นที่ยอมรับในสังคมนั้นๆ ซึ่งมีความหลากหลายในชุมชน โดยอยู่ในรูปของความ- เชื่อ ความศรัทธา จารีตประเพณีที่ดั้งเดิม ค่านิยม ความเป็นไทย นอกจากนี้ยังมีในรูปของแหล่ง ประวัติศาสตร์ โบราณสถาน ฯลฯ วัฒนธรรมเป็น ตัวยึดโยงคนในสังคมให้ตระหนักถึงรากเหง้าของ ตนเอง เกิดความหวงแหน ภูมิใจที่จะรักษา อนุรักษ์ พื้นฟู พัฒนาและต่อยอด เพื่อประโยชน์ต่อตนเอง ครอบครัว ชุมชน และประเทศ

4. องค์ความรู้ ประกอบด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นและความรู้ที่เกิดขึ้นใหม่ โดยภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นศาสตร์และศิลป์ของการดำเนินชีวิตที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ เป็นฐานคิดและหลักเกณฑ์การกำหนดคุณค่าและจริยธรรมที่มีการสั่งสมสืบทอดกันมายาวนาน ทำให้เกิดความหลากหลายของความรู้ที่นำมาใช้ประโยชน์ได้และสร้างสมดุลในการอยู่ร่วมกันของคนและธรรมชาติ

ส่วนความรู้ที่เกิดขึ้นใหม่สามารถนำมาใช้ในทางปฏิบัติได้ มีความหลากหลาย ปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับสถานการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคม เพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชนได้ เช่น ความต้องการของตลาด การนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาปรับใช้อย่างเหมาะสม เป็นต้น

ผู้เขียนในฐานะเป็นนักปฏิบัติทางการศึกษาและการพัฒนาสังคม และมีโอกาสได้ร่วมกิจกรรมการพัฒนาการศึกษา จากแนวคิดสู่การปฏิบัติทั้งระดับชาติและระดับรากหญ้าอย่างต่อเนื่อง ขอเสนอทางเลือกของการพัฒนาโรงเรียนขนาดเล็ก ดังนี้

ทางเลือกของการพัฒนาการศึกษา

1. การศึกษาต้องปรับกระบวนการคิดใหม่ คือ สร้างจิตสำนึกใหม่ จิตสำนึกที่ตระหนักถึงความเชื่อมโยงของทุกสิ่ง เป็นสิ่งเดียวกัน แลหน้าเศรษฐกิจสังคมแห่งอนาคต คุณค่าใหม่ ได้แก่ คุณค่าแห่งความรัก ความสามัคคี ความเมตตา นำไปสู่วิถีใหม่ กระบวนทัศน์ใหม่ คือ สร้างสรรค์สามัคคี รวมพลังเป็นสามเหลี่ยมแห่งพลัง ได้แก่ จิตสำนึกและคุณค่า การจัดการ ยุทธศาสตร์/ยุทธวิธี (ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม)

2. การศึกษาดึงดูดใจของชุมชนมาสร้างโอกาสแห่งการพัฒนา ได้แก่

2.1 ความมีเสถียรภาพของชาติ มีพระมหากษัตริย์ที่ทรงอยู่ในทศพิธราชธรรมและคำจูงสังคมไทยตลอดมา

2.2 วัฒนธรรมมีฐานรากยาวนานเป็นสังคมเปิด เดินสายกลางทั้งวิถีชีวิตและประเพณี

2.3 พื้นที่ที่มีความเหมาะสมต่อการพัฒนาทั้งด้านการเกษตรและอุตสาหกรรม และประชากรเติบโตปีละ 1.2 ล้านคน เหมาะสมกับการพัฒนาโดยเฉพาะสังคมในชนบท

2.4 มีทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม น้ำตก ทะเล ภูเขา ในชุมชนมากมาย

2.5 สถาบันและระบบโลจิสติกส์เป็นศูนย์กลางและทางผ่านของประเทศที่มีประชากรมากที่สุดในโลก คือ จีนและอินเดีย

2.6 มีทุนทางสังคมอื่นๆ เช่น ทรัพยากรบุคคล องค์ความรู้ สถาบันในชุมชนและวัฒนธรรมท้องถิ่นมากมาย

2.7 วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีอยู่ในวิสัยพัฒนาได้

3. สร้างความเชื่อมั่นและพลังศรัทธา โดยการเปิดพื้นที่ทางการศึกษาในชุมชนและสังคมให้กว้างขวางยิ่งขึ้น เปิดพื้นที่การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ทางปัญญา การสร้างความรู้และร่วมเรียนรู้ในการปฏิบัติ เพื่อสร้างสรรค์นวัตกรรมการเรียนรู้ หรือเรียกว่า การจัดการความรู้เพื่อการพัฒนาการศึกษาและสังคม โรงเรียน หรือสถานศึกษาต้องเป็นองค์กรที่ไม่ตาย

หมายถึง..... เป็นองค์กรที่มีชีวิต (to being) มีการเคลื่อนไหว (Dynamic) มีการเรียนรู้ (Learning) ปรับตัว (adaptation) เปลี่ยนแปลงอย่างรู้เท่าทัน (Changes) ความเคลื่อนไหวของกระแสโลกที่เกิดขึ้น (Globalizations movement) นั่นคือ โรงเรียนหรือสถานศึกษาต้องเป็นองค์กรนวัตกรรม และความคิด

สร้างสรรค์ภายใต้ฐานคิดบูรณาการการศึกษากับการพัฒนาสังคมอย่างเป็นหนึ่งเดียวเป็นมิติเดียว คือ ไม่แยกการศึกษาออกมาจากสังคมและไม่แยกสังคมออกจากการศึกษา โรงเรียนคือชุมชน ชุมชนคือโรงเรียน

การสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ (Social Learning) ต้องเกิดจากมิติเชิงสัมพันธ์ เชิงกระบวนการ 3 ด้านได้แก่

1. ด้านภูมิปัญญา(Knowledge management)
2. ด้านอัตลักษณ์นักเรียน(Identity) แห่งองค์การเรียนรู้ (Learning Organizing)
3. ด้านการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (Community of practice) ภายใต้กระบวนการเรียนรู้ ดังนี้

3.1 ต้องศึกษาประวัติศาสตร์ บริบทของชุมชน (ทบทวนอดีต - หลักคิด แนวคิดตามทฤษฎีแนวคิดวิถีผลิตและการดำรงชีพของชุมชน)

3.2 ต้องเรียนรู้ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน (วิเคราะห์ปัจจุบัน- กระบวนการเรียนรู้ที่เท่าทันการเปลี่ยนแปลง ปัจจัยสนับสนุน เงื่อนไขของความสำเร็จและความล้มเหลว)

3.3 ปฏิบัติการ ลงมือปฏิบัติจริงด้วยตนเอง (คาดหวังอนาคต - ปฏิบัติจริงภาคสนาม)

ข้อเสนอทางเลือกการจัดการศึกษาโรงเรียนขนาดเล็ก วิสัยทัศน์

บริหารจัดการศึกษาโรงเรียนขนาดเล็กอย่างเต็มตามศักยภาพ ให้ผู้เรียนมีขีดความสามารถสูงสุดต่อพัฒนาการและการเรียนรู้ โดยเชื่อมโยงระหว่างนวัตกรรมกระแสหลักของระบบทุนนิยมกับประวัติศาสตร์และบริบทของชุมชนภายใต้ทรัพยากรที่มีอยู่ทั้งทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้กระบวนการเรียนรู้ เกิดความสมดุลในองค์ความรู้ใหม่ พอเพียงและมีภูมิคุ้มกัน

ในฐานความรู้ที่ทันการเปลี่ยนแปลง

พันธกิจ

1.พัฒนาโรงเรียนเป็นองค์กรนวัตกรรมมีมาตรฐาน และรับผิดชอบต่องานฐานราก

2. สร้างฐานความรู้และองค์ความรู้ใหม่ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมเชิงมิติสัมพันธ์ 3 ด้านได้แก่

2.1 มิติด้านนวัตกรรม เทคโนโลยีและสารสนเทศเพื่อการสื่อสาร(ICT)

2.2 มิติด้านทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและภูมิปัญญา

2.3 มิติด้านกระบวนการมีส่วนร่วมและระบบเครือข่าย

3. สร้างความเชื่อมั่นและพลังศรัทธา เพื่อให้เกิดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงชุมชนอย่างรู้เท่าทันด้วยสำนึกรักท้องถิ่น เป็นภูมิคุ้มกันฐานความรู้

การบริหารจัดการศึกษา

1.ปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมขององค์กรและกระบวนการทัศน์ใหม่ของบุคลากร ดังนี้

โรงเรียน เป็น องค์กรนวัตกรรมและสังคมแห่งการเรียนรู้

ผู้บริหาร เป็น ผู้นำการเปลี่ยนแปลงครู/บุคลากร มี ความคิดสร้างสรรค์

กล้าคิดนอกกรอบคิดกว้างและลึก

นักเรียน เป็น บุคคลแห่งการเรียนรู้ มีภูมิคุ้มกันฐานความรู้

2.ปรับเปลี่ยนโครงสร้างการบริหาร จัดการเชิงอำนาจหรือ สายบังคับบัญชา (Top down) เป็นระบบเครือข่าย (Net work) เชื่อมโยง (Online) แนวระนาบระหว่างสายบังคับบัญชามากขึ้น เช่นผู้บริหารกับครู และครูต่อครูด้วยกันเอง ครูกับนักเรียน ครูกับชุมชน เพื่อให้เกิดความคล่องตัว

ในการจัดกระบวนการเรียนรู้ การแก้ปัญหา และการนิเทศติดตาม

3. พัฒนาองค์ความรู้จากฐานทรัพยากร และสิ่งแวดล้อมในบริบทของ ชุมชนเชื่อมโยงกับ กระแสโลกาภิวัตน์ เพื่อสร้างความสมดุลอย่างมี เหตุมีผล

ข้อเสนอทางเลือกเชิงประสบการณ์

ทิศทางใหม่ของการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ การปฏิบัติ

สังคมชนบทที่โรงเรียนขนาดเล็กตั้งอยู่ ส่วนใหญ่จะเป็นชุมชนขนาดเล็กห่างไกล กันดาร และด้อยโอกาส ประชาชนยากไร้ ห่างไกลการศึกษาปัญหาการเจ็บป่วย แล้วปัญหานี้เราจะแก้ อย่างไร นี่คือการคำถามที่เป็นปัญหาใหญ่ เราจะเริ่มต้นอย่างไร “ถ้าพึ่งเพียงสองมือของชุมชนจะทำ ได้อย่างไร” จุดเริ่มต้นเราต้องปรับกระบวนการ ที่เกี่ยวกับการศึกษาและชุมชนใหม่ คือ ทำอย่างไร เราจะแปลความรู้ที่เรามีอยู่ ลงไปสู่ชุมชน แปร- วิฤตเป็นโอกาส แปรทรัพยากรในชุมชนเป็นทุน เพื่อพัฒนาชุมชนท้องถิ่นระดับหมู่บ้านและการ- ศึกษาของโรงเรียนขนาดเล็ก ให้เกิดประโยชน์ได้ โดยวิธีใดเท่านั้นเอง

การขับเคลื่อนเชิงยุทธศาสตร์

ระยะเริ่มต้นวิธีการหนึ่ง คือ การเข้าไป พุดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้และให้ความรู้ อย่าง- เหมาะสมกับชุมชน เริ่มด้วยการเข้าไปพุดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และค้นหาสิ่งดีๆ ของเขา ชวนเขาพุดคุยกันที่โรงเรียนบ้าง ที่ชุมชนที่บ้าน ที่อื่นๆบ้าง บ่อยครั้งขึ้นกระบวนการเรียนรู้ก็เกิด ขึ้นโดยไม่รู้ตัว กลายเป็นจุดเริ่มต้นของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (Tacit knowledge) ซึ่งสิ่งดีๆ ก็จะ

ปรากฏขึ้นมาเรื่อยๆ นั่นคือที่มาของ กระบวนการ ร้อยเรียงสิ่งดีๆในบริบทและประวัติศาสตร์ ของ ชุมชน มาเป็นองค์ความรู้ พัฒนาระบวนการ เรียนรู้และการศึกษาของโรงเรียนขนาดเล็กควบ- คู่กันไป

สิ่งที่ควรคำนึง โรงเรียนต้องประสาน ความร่วมมือกับแกนนำภาคประชาชน 5 แกนนำ หลักของชุมชนให้กลมกลืนและมีความไว- เนื้อ- เชื่อใจและเชื่อมั่นกันก่อน แล้วจึงมาร่วมปรึกษาหารือแนวคิดและแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เพื่อ สร้างความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน และการศึกษาให้เกิดความร่วมมือของเครือข่าย องค์การในชุมชน ในลักษณะเวทีเสวนาแลกเปลี่ยน ความคิดเห็น ทั้งนี้ผู้นำทางการศึกษาอาจจะเป็น วิทยากรกระบวนการ หรือผู้นำการสนทนาประเด็น ต่างๆในวงกว้าง เพื่อนำไปสู่การปรับทิศทางของ กระบวนทัศน์ใหม่ด้านการพัฒนา และสร้างกลไก กระบวนการขับเคลื่อนต่อไป ภายใต้ความร่วมมือ ของกลุ่มองค์กรต่างๆในชุมชน ดังนี้

1. องค์กรชุมชนหรือเครือข่าย คือ กลุ่ม กิจกรรมต่างๆ ที่มีอยู่ในหมู่บ้าน เช่น สถาบันครอบครัว การศึกษาและศาสนา กลุ่มอาชีพ กลุ่มเครือข่าย ชุมรม ที่มีการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่องตาม วิธีชีวิต เช่น กลุ่มช่างพื้นบ้าน กลุ่มชาวนา กลุ่ม- หาดปลาพื้นบ้าน กลุ่มผู้สูงอายุ เป็นต้น กลุ่มเครือ- ข่ายดังกล่าวจะเป็น “พลังขับเคลื่อน” และเคลื่อนไหวอย่างมีชีวิตและมีพลัง

2. แกนนำเครือข่ายองค์กรในชุมชนเป็น คณะที่มีความรู้ มีแนวคิดและมีประสบการณ์ มา ร่วมเวที “เสวนา” (Community of practice) เพื่อ สร้างกระบวนการ “ค้นหา” ประเด็นเชิงยุทธศาสตร์ และ “ผลักดัน” การปฏิบัติต่อไป

3. โรงเรียนเป็น “ฐานปฏิบัติการเชิงวิชาการ”

ลักษณะศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ช่วย “เสริมหนุน” และเชื่อมประสานหน่วยนโยบายระดับบน แกนนำเครือข่ายองค์กรเครือข่ายชุมชน ทีมงานด้านต่างๆ ประสานงาน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและอื่นๆที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้กระบวนการขับเคลื่อนของเครือข่ายดำเนินไปตามยุทธศาสตร์ตามแผนความต้องการของชุมชน

4. ทีมปรึกษา คือคณะบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องตามกรอบภาระหน้าที่เชิงนโยบายและบุคคลผู้ที่ทางคณะเครือข่ายเห็นถึงความสำคัญและความจำเป็นที่เอื้อให้กลไกการทำงานดำเนินไปได้ด้วยดี

5. ทีมงานหรือคณะทำงาน คือกลุ่มหรือคณะบุคคลที่มีความรู้ ความเข้าใจและมีทักษะทางเทคนิควิชาการ มีแนวความคิดสอดคล้องกันและเป็นผู้ที่มีจิตอาสาสามารถดำเนินการให้ยุทธศาสตร์การพัฒนา ถูกถ่ายทอดลงสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม เช่น ทีมจัดการทีมวิทยากรกระบวนการ ทีมวิชาการ ทีมประเมินผล ทีมวิจัย ทีมสื่อและการประชาสัมพันธ์ หรืออื่นๆ ตามที่คณะกรรมการเครือข่ายเห็นสมควร

6. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นอีกหน่วยงานหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญทั้งในด้านพลังมวลชน การสนับสนุนเชิงงบประมาณ กำลังคน เครือข่าย วัสดุอุปกรณ์และอื่นๆ จึงจำเป็นต้องเข้าร่วมเป็นพลังเสริมหนุนการขับเคลื่อนในระดับชุมชนท้องถิ่นเป็นสำคัญ

7. ศูนย์ประสานงานระดับชุมชน เป็นหัวใจสำคัญที่จะทำให้กิจกรรมตามยุทธศาสตร์ประสบความสำเร็จหรือไม่เพราะจะเป็นจุดเชื่อมประสานระหว่างส่วนกลางกับประชาชนในชุมชน ภายใต้ 5 แกนนำหลักเข้ามามีส่วนร่วม ตามความเหมาะสม

8. กลไกการทำงานในกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน เชิงวิถี...วัฒนธรรมเปิดเวทีสาธารณะ ในลักษณะ “เวที... วิถีชุมชน” จัดทำแผน หรือแผนยุทธศาสตร์ที่สอดคล้องกับบริบทและวิถีผลิตตอบสนองความต้องการของชุมชน

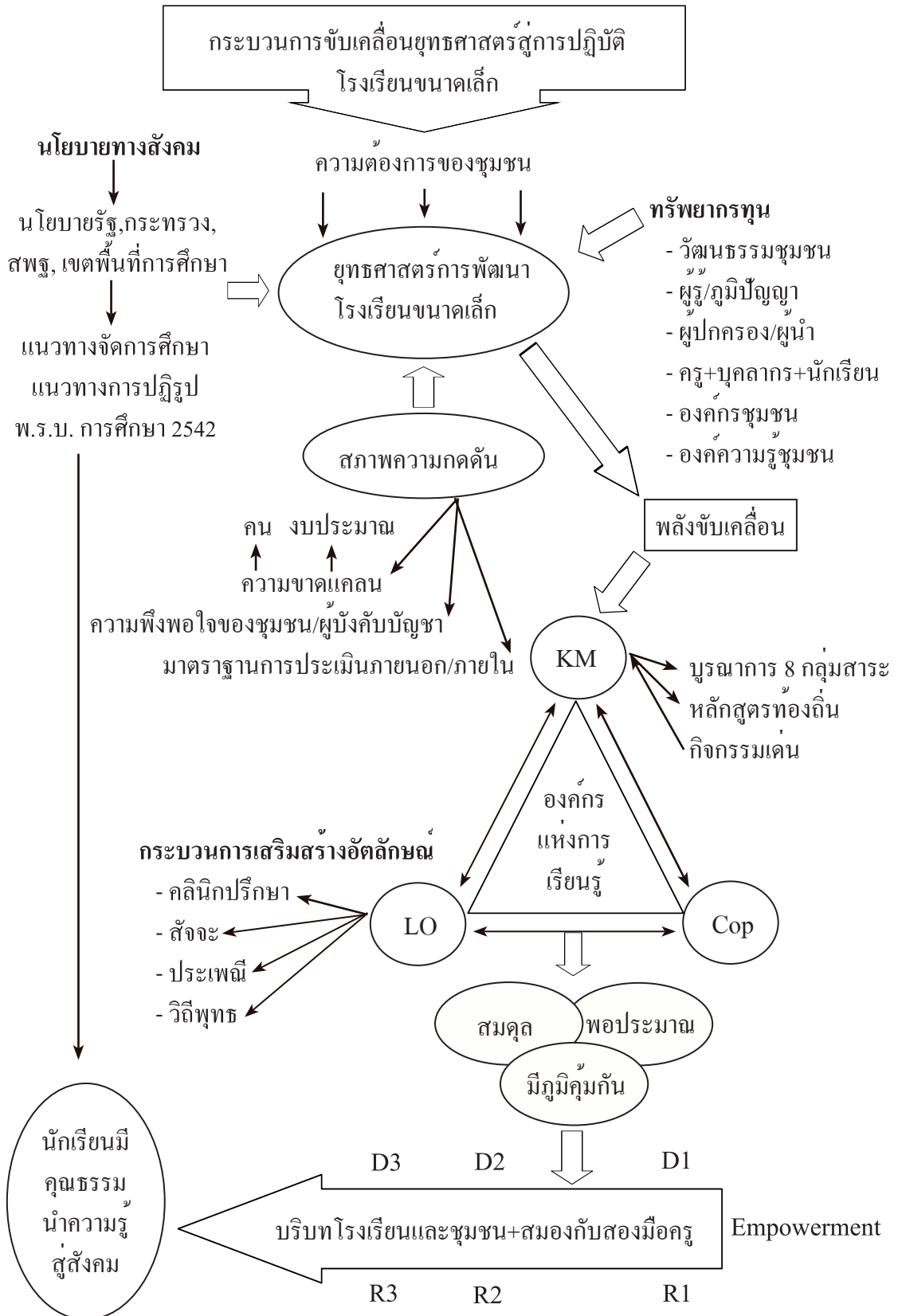
9. บทสรุป ของยุทธศาสตร์ คือ การร้อยเรียงบริบท วิถีชีวิต วิถี...ชุมชน ของชุมชนโรงเรียนขนาดเล็กให้มีคุณภาพภายใต้บริบทของชุมชนพึ่งตนเองนั่นเอง

ปัจจัยและเงื่อนไขที่ทำให้เกิดกระบวนการร่วมมือ

1. มีเจตคติที่เน้นคุณค่าและความสำคัญของการเรียนรู้ว่าเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาความรู้และจิตสำนึกของตนเอง

2. มีเจตคติที่เคารพและเชื่อมั่นในศักยภาพการพัฒนาตนเองของมนุษย์

3. มีความเชื่อว่าความหลากหลายเป็นลักษณะแท้จริงของธรรมชาติและมีประโยชน์ในเชิงพัฒนา (อุทัย ดุลยเกษม และอรศรี งามวิทยาพงศ์, 2540)

เอกสารอ้างอิง

- โกมล จันทวงษ์. (2547). รายงานการวิจัยเพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน
โรงเรียนบ้านกิโลสาม สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาระยอง เขต 1. สระแก้ว:
โรงเรียนบ้านกิโลสาม
- นงนุช เกตุม. (2550). กระบวนการเรียนรู้ในการจัดการขยะของโรงเรียน: กรณีศึกษา
โรงเรียนบ้านกิโลสาม ตำบลท่าแยก อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว.
วิทยานิพนธ์สังคมศาสตรมหาบัณฑิต, คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์,
มหาวิทยาลัยมหิดล.
- _____. (2550). กระบวนการเรียนรู้ในการจัดการขยะของโรงเรียน: กรณีศึกษาโรงเรียน
บ้านกิโลสาม ตำบลท่าแยก อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว, วารสารการศึกษา
และการพัฒนาสังคม. 3(1): 113 - 132.
- ไพบุณย์ วัฒนศิริธรรม. (2547). แลหน้าเศรษฐกิจสังคมไทย. ประชาชาติธุรกิจ. (6 – 8 ธ.ค. 2547).
- วิทยากร เชียงกูล. (2549). รากเหง้าของปัญหาและแนวทางแก้ไข...รายงานสภาวะการศึกษาไทย
ปี 2547-2548. กรุงเทพฯ: สำนักวิจัยและพัฒนาการศึกษา, กระทรวงศึกษาธิการ.
- สำนักงานสภาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (เมษายน, 2549). องค์ประกอบหลักที่เชื่อมโยง
ทางสังคมยุทธศาสตร์แผนการศึกษา, (4)5,10.
- อุทัย ดุลยเกษม และอรศรี งามวิทยาพงศ์. (2540). ระบบการศึกษากับชุมชนรอบความคิดและ
ข้อเสนอการวิจัย. กรุงเทพฯ: สำนักงานสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- อมรวิษณุ นาคทรัพย์ และคณะ. (2551). การศึกษาในวิถีชุมชน การสังเคราะห์ประสบการณ์
ในชุดโครงการวิจัยด้านการศึกษากับชุมชน. กรุงเทพฯ: สำนักงานสนับสนุนการวิจัย.

.....

